

ATATÜRK'ÜN KARAKTER HUSUSİYETLERİNDEN BİRKAÇ ÖRNEK VE ONUN SON GÜNLERİ¹

Prof. Dr. AFET İNAN

Bahar çiçekleri açarken, Selanik'te sessizce bir Türk çocuğu doğmuştu. O tarihten elli sekiz yıl sonra, (1938) onu kaybeden Türk milletinin yasına, bütün bir dünya katıldı. Atatürk'ün doğum yıl dönümünü kutlamak, âdet olmamıştır. Biz milletçe bu ölüm yıl dönümünde Onu anarken sadece bir matem yaşamıyalım. O büyük adamın vatanı kurtarma işinde yaptıklarını hatırlıyalım ve fikirlerimizi onun düşünceleri üzerinde toplıyalım.

Türk tarihinin son yarım asırlık geçmişini tetkik ederken, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, hayatını ve şahsiyetini, bu tarihin her safhasında bulmamak mümkün değildir. Çünkü O, Türk yurdunu kurtarmak için birleştirici fikirlerle hareket etmiştir. O, bir vatan kurtarmada başkumandan, devlet hayatında ise, cumhuriyet rejiminin kurucusu olmuştur. Mütefekkir ve münevver bir insan olarak da, milletine inkılâplar hediye etmiştir.

Büyük Millet Meclisinin ilk devresinde (1920) Teşkilât-ı Esasiyenin (Anayasamızın) tesbit edileceği sıralarda, Atatürk'e meşhur bir hukukçumuz diyor ki : " Sizin bu kurmak istediğiniz sistem, hiçbir hukuk kitabında yoktur,.. Mustafa Kemal cevap veriyor : " Tatbik edilip tecrübe edilen işler, kaide ve prensip haline gelirler. Ben yapayım, siz kitaba yazarsınız. ,, İşte bu fikre uyarak, Mustafa Kemal'i sistemler yaratan ve prensipler kuran bir şahsiyet olarak tanıyalım.

Atatürk, hayatı boyunca birçok prensipler tesbit etmiştir. Bunlardan biri : *Yüksek tahsil gençlerinin millî şuurlu ve modern kültürlü olmalarıdır.*,, Bu cümlede bütün bir program mevcut değil midir ?

O büyük Türk, bizzat kendisi millî şuura en fazla önem vermiş ve bütün hareketlerini bu prensip etrafında toplamıştır. Aynı zamanda ilme değer verdiği için, gençliğin modern kültüre sahip olmasını istemiştir. Çünkü o, milleti için yaptığı inkılâpların ancak kültür ve ilme sahip fertler tarafından tam mânasiyle anlaşılıp korunacağına kani idi.

O demiştir ki : *"Kuvvei maneviye ilim ve iman ile âli bir şekilde inkişaf eder,* (1922).

¹ Bu yazı Atatürk'ün ölümünün XII. yıldönümünde, 10. XI. 1950 de İstanbul «Millî Türk Talebe Birliği» tarafından tertip edilen toplantıda söylenmiştir. Geçen sene, aynı günde Ankara Üniversitesindeki konuşma için : Afet İnan — *Atatürk'te vatan meşhuru ve millet sevgisi.* D.T.C.F, dergisi, cilt VII, No. 4, Ankara 1949.

Atatürk'ün başkalarında aradığı meziyetlerden biri de: " *Akıl ve zekânın muvazi yürümesi ve beraberce işlemesi*,, idi. Kendisi üstün zekâ ve aklın nimetlerine bol bol mazhar olmuştu. "Akıl ve mantığın halletmeyeceği mesele yoktur.,, derdi. Ancak şuurlu bir bilgiye istinat etmeyen aklın rehberliğini de, makbul saymazdı. Atatürk okur, okutur, dinler, öğrenir ve anlatırdı.

Onun karakterinin hiç kimseye benzemiyen hususiyetleri vardı. Atatürk'ün bir karakter portresini yapmak, birçok tarihî olayların mahiyet ve değerini anlamak için faydalıdır.

Bugün, Atatürk'ü ancak resim ve heykellerinden tanıyanlar bana: "Atatürk her zaman böyle çatık kaşlı ve hırslı mı dururdu? ,, diye soruyorlar. Hakikaten onun gülen bir resmi çok nadirdir. Gür kaşları daima çatık, yüz ifadesi sert, bakışları hâkim ve nufuzludur. Gerçi Atatürk çok gülen bir adam değildi; bununla beraber o şen bir karaktere sahipti. Neşeli olmıyan insanların ya hasta olduklarına veya başkalarına söylemek istemedikleri bir kuruntuları, bir dertleri olduğuna inanırdı.

Atatürk mantık ve vuzuhu severdi. En karışık meseleleri gayet basit olarak tahlil eder ve onları her muhatabın seviyesine göre anlatırdı.

Atatürk'te medenî cesaret, tâ gençliğinden beri çok fazla olarak yer almıştı. Meselâ küçük rütbeli bir subay iken bile kendisinden üst derecede olanlara, kusurlu gördüğü hareketleri olduğu gibi, yüzlerine karşı söylemekten çekinmemiştir. Bu meseleler, kendisinden dinliyerek yazdığım ve yayınladığım çeşitli makalelerimdeki anekdotlarda görülebilir¹. O kendisini en tehlikeli durumlara en büyük cesaretle atmıştır. Hayatının safhalarına ait hatıralarını anlatırken, ekseriya şöyle dediğini not etmiştim : " Ben herhangi bir işe girdiğim zaman, karşımdakinin ne yapabileceğini ve en kötü ihtimalleri düşünürüm; ve ona göre tedbirler alarak hareket ederim.,. Atatürk bu düsturu her zaman tatbik etmiş ve daima muvaffak olmuştur. O korku nedir bilmezdi. Devlet reisliği zamanında hayatına kastetmek istiyen düşmanları olmuştur. Bunları daha önce haber aldığıında gülerek karşılar ve etrafındakilere: " Sakın fazla emniyet tertipleri almaya zahmet etmeyin ; ben kendimi korurum.,, derdi. Bir gün İstanbul'dan ilân edilmiş olan belirli saatte, Ankara'ya hareket edecektik. Ben imzasız bir mektup aldım. İçinde Atatürk'e karşı bir suikast teşebbüsü haber veriliyordu. Derhal telâşlanarak mektubu kendisine gösterdim ve seyahatin bilhassa geciktirilmesini rica ettim. O telâş etmeden, hattâ gayet neşeli bir tavurla bana:

— "Mektubun üslûbundan, kimin tarafından yazılmış olacağını tahmin ediyorum. Hiç merak etme, belirli saatte hareket edeceğiz, ve göreceksin bir teşebbüs olmayacaktır.,, dedi. Ve yola çıktık. Bir başka

¹ *Âfetinan — Atatürk'ten Hâtıralar. Ankara, 1950.*

gün de Yalova'da iken Bursa yolunda eşkiya türediğini ve otobüslerin önüne geçtiklerini haber verdiler. Bu işden çok canı sıkılmıştı. Çünkü Atatürk devri, Türkiye'de bilhassa eşkiyayı kaldırmış olmakla temayüz eder. Bu haberi aldığı gece, birden bire karar vererek yola çıktık. Bu karar o kadar âni idi ki, önceden emniyet tertipleri almaya dahi vakit olmamıştı. Otomobilde beraberdik. Ben endişe ile etrafıma bakıyordum. Yaveri müteyakkız bir halde duruyor. O ise gayet sakin : "Eşkiyayı biz tutacağız,, diye alay dahi ediyordu.

Ben doğrusu bu seyahati ihtiyatsız bir hareket bulmuştum. Fakat sonradan tahlil edince On'un gayet isabetli bir iş yaptığını anladım. Çünkü, bir gün evvel halkı korkutmuş olan bu hâdise üzerine, aynı yoldan derhal Atatürk'ün geçtiği duyulunca, herkese bir emniyet gelmiş ve şakilik, edenlere de bir tedip vesilesi olmuştu.

Atatürk'ün çok cesur bir karaktere malik olduğuna delil olan hâdiseler pek çoktur. Bu gibi hallerde, gençliğinden beri ekseriya kendi şahsını ortaya koyarak, medenî cesaretin çeşitli örneklerini vermiştir.

Atatürk merhametli adamdı. O, ölümlerle, yaralı olarak inliyenlerle dolu muharebe meydanlarında bulunmuş, fakat bu manzaraya ancak bir vatan vazifesi yaparken tahammül edebilmişti. Diğer zamanlarda kurban kesilirken dahi bakmaya dayanamazdı. Hasbihalleri esnasında, acıma hislerini şöyle tarif ederdi: "Merhamet yoktur, muhabbet vardır,,. Böylece, O bütün canlı mahlûklara karşı, büyük muhabbet beslemiş, fakat acze karşı da, asla merhamet göstermemiştir.

Atatürk'ün diğer bir hasleti de, *uzağı görmesi ve meseleleri daima dünya çapında mütalaa etmesi ve tahliller yapmasıdır.*

Burada iki örnek vereceğim. Biri, 1909 yılında Selanik'te kolağası rütbesinde iken tercüme ederek neşrettiği bir kitabına yazdığı Ön sözden iki pragraf, diğeri Devlet reisi olarak 1937 de söylediği sözlerdir.

"Bir ordunun, senelerce sây ve tatbik sayesinde ahkâmına vukuf hasıl ettiği talimnamesinin tebdili heyeti umumiyeyi askeriyeyi şaşırır. Bahusus yeni kabul edilen talimname, kendi talimnamelerinin tedricen kendi taraflarından ıslah edilmiş bir sureti olmazsa bu şaşkınlık büsbütün zulmet ve müphemiyet içinde olur. Çünkü hayat-ı umumiyeyi askeriyede yeni açılan bu safha; dahil olanların kendi mesai ve tekemmüîâtı tedriciyelerinin mâkes tecelliyatı değildir; orada herkesin hatvesi mütereddid, nazarı mütehayyır, fikri müşevveştir.

İşte bugün Osmanlı ordusu heyeti askeriyesi bu haldedir. Lâkin, ne çare ki bu şaşkınlıktan bugün ihtiraz etmek istersek yarın derecesi büyüyeceği için ihtiraz imkânı azalacak veyahut bir meydan'ı muharebenin ateşli seması altında, esbab-ı izalesi mevcudiyetimize tesir-i, elîm icra edebilecek azîm bir şaşkınlıkla nihayet bulacaktır,,¹ diye yazan

¹ General Litzman. Tercüme: Erkan-ı harbiye kolağası M. Kemal « Takımın muharebe talimi » 10 - Şubat - 1324, Selanik, sayfa 3.

M. Kemal'in bu sözlerinin tahakkuk ettiği, Osmanlı ordusunda görülmemiştir ?

Devlet reisi olarak 1937 de Romanya Dışişleri Bakanına şöyle demiştir: "Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan mahrumdur. Onun için ben sevdiğime şunu tavsiye ederim: Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabîi evvelâ ve evvelâ kendi milletinin mevcudiyet ve saadetinin âmili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı şeyi istemek lâzımdır. Bütün dünya hâdiseleri bize bunu açığa ispat eder. En uzakta zannettiğimiz bir hâdisenin, bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu saymak lâzımdır. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan, bütün âza müteessir olur... Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa, bana ne? dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alâkadar olmalıyız. Hâdiseler, ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, milletleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsî olsun, millî olsun, daima fena telâkki edilmelidir., İşte Atatürk bu sözleriyle ölümünden oniki yıl sonra dahi bugünkü olayların içinde yaşamıyor mu?

Şimdi bu on iki yılın arkasında kalan, onun son günlerinde hastalığına rağmen memleket işleriyle nasıl meşgul olduğuna işaret edeceğim.

Yaz aylarının sonu; yıl 1938. Dolmabahçe sarayının denize bakan odalarından biri. Duvarlarında mavi zemin üzerine irili ufaklı yıldızlar sarı yaldızla boyanmış, ortada ceviz oymalı bir karyola (bu karyola yerine birinci komadan sonra daha basit olan bir başkası konmuştur) ve komedin, ayak ucunda şezlong, onun karşısında geniş kristal aynalı dolap, odanın denize bakan panjurlu pencereleri önünde mavili Hereke kumaşıyla kaplı, hafif koltuk ve sandalyeler, köşede yastıklı bir sedir. Sofaya çıkan iki kapu arasında bir tuvalet masası, üzerinde Bay Nuri Conker'in Atatürk'e hediyesi olan fosforlu, dört köşe büyücek bir masa saati. Bunun üzerinde yine o sıralarda kendisine hediye edilmiş bir tablo. Bu tabloda arka plânda karlı bir dağ, önde ağaçlıklı orman ve bir düzlükte çimenli bir saha. Sofada bir radyo ve gece gündüz nöbetleşe bekleyen adamlarından biri. Yatak odasının yanındaki Pembe salonda ise, daima nöbetleşe bekleyen yakın arkadaşlarından biri veya ikisi. Son zamanlarda oraya bir defter koydurmuştum. Her günkü sıhhi durumu kaydedildiği gibi, Atatürk'ün yanına girenlerin, ne kadar müddet yanında kaldıkları da işaret ediliyordu. Çünkü doktorların tavsiyesine göre çok konuşmaması lâzım geliyordu. Daima konuşmak ve dinlemek âdetinde olan bir insan için, bu hal çok sıkıcı oluyordu. Ben her gün gazeteleri okuyorum ve hülâsalarını kendisine söylüyordum. Bazen hikâye ve seyahatname şeklinde okuduğum kitapları da anlatıyor-

dum. Meselâ bunlardan bir kısmını anlatır ve yorulmasın diye mâbâdine başka günler devam ederdim. Hastalık günlerinde, günlük havadisler ve ayrıca resmî malûmat kendisine verildikçe O, yeni siyasî ve askerî gelişmeler üzerinde düşünce ve görüşlerini ifade eder ve istikbal için milletçe kuvvetli olmamızı dilerken, dünya sulhunun sarsıntıda olduğuna işaret ederek, endişe duyardı. Nitekim onun ölümünden bir yıl sonra ikinci dünya harbi olmadı mı?

Bu sıralarda kendisini en çok meşgul eden ve üzerinde hassasiyetle durduğu siyasî hâdise, Hatay meselesi idi.

Günler geçtikçe hastalığı ağırlaşmasına ve doktorların katî istirahat şekli üzerinde durmalarına rağmen, O yine umumî meselelerle meşgul olmak, devlet işlerinin normal seyrini takip etmek isterdi.

Bir gün Başbakan Celâl Bayar, kendisine ikinci beş senelik iktisadî plân için, izahat vermek üzere gelmişti. Dr. Neşet Ömer beni bularak:

— Atatürk biraz fazla yoruldu, yanına girseniz de, izahatın bir kısmını başka bir zamana bıraktırabilerseniz, diye rica etti.

Ben odaya girdiğim zaman, Atatürk yatağında oturuyor, Celâl Bayar da anlatıyordu. Atatürk bana "Otur ve sen de dinle,, dedi. Bir müddet sonra, doktorun tavsiyesini yerine getirmek için müdahale etmek istediğim zaman, sanki karşımda hasta bir Atatürk kalmamıştı. O tamamen memleket işlerine kafasını vermiş, maddî ızdırabını unutmuş bir halde:

— Biliyorum doktorlar yine istirahat tavsiye etmişlerdir, dedikten sonra daha sert olarak "Memleketin en mühim ve esaslı işlerini konuşuyoruz, bunlar beni yormuyor, bilâkis hayat veriyor. Bunları otur da sonuna kadar sen de dinle,, dedi. Bütün hastalığına rağmen memleketin yeni inkişaflarını işitmekle dahi, memnun ve müsterih olan bir devlet adamına, velev doktor tavsiyesi olarak dahi, ufak bir müdahalede bulunmuş olmamdan dolayı eza duydum ve sonuna kadar ben de müstefit olarak dinledim. Atatürk, kendiliğinden Başbakana çekilmek için izin verirken, çok müsterih ve tatmin edilmiş bir durumda idi.

Celâl Bayar gittikten sonra, bu meseleler üzerinde ve dünya durumu hakkında benimle uzun uzun konuştu.

" — Dünyanın bir harbe doğru gittiği bu devirde, bizim iktisaden çok daha kuvvetli olmamız lâzımdır ,, diyordu. Atatürk o gün, bütün bu devlet plânlarının tamamen yapılmış olduğunu görür gibi, sevinç içinde idi. Nitekim, o gün Atatürk'ün tahlil ettiği, geleceğin siyasî ve askerî hâdiseleri ölümünden sonraki senelerde tahakkuk etmiştir.

Atatürk'ün son günlerine ait birkaç noktayı daha kaydedeceğim.

Dil Kurumunun bayram (26 Eylül 1938) günü gecesi idi. Atatürk radyoyu dinlemiş ve kendisi tarafından söylenmek üzere bazı emirler vermişti. Bunun gecikmesi, hırslanmasına sebep olmuştu. O geceyi rahatsız olarak geçirdi. İlk hafif komayı o zaman atlatmıştı. Ertesi sabahki

izahlarında, "Demek ölüm böyle olacak,, diye uzun bir rüya gördüğünü anlattı. Rüyadaki hâdise, Selanik'te ihtilâl'e ait bir komitecilik vak'ası idi. Bundan sonraki günleri daha hazin oldu. Cumhuriyetin onbeşinci yıl dönümü için Ankara'da bulunmak isteği o kadar kuvvetli olmasına rağmen, hastalığın esiri olmaktan büyük ızdırıp çektiği belli idi. Fakat, sabır ve iradesi etrafındaki keder ve endişelere teselli vermiye dahi yetiyordu.

Atatürk, şiddetli ve üç gün süren komayı atlatmıştı. (22, Ekim) Fakat eskisinden daha düşkün ve halsizdi. Artık tamamen yatağında kalmıya mecbur oluyordu. O, çok sevdiği denizi görmek istemiyor, odasının panjurları hemen ekseriya kapalı kalıyordu. İyi olduğu saatler Ankara'ya gidebilmek için hasret çekiyordu. Hastalığının son aylarında hep ormanlık yerlere gidebilmek arzusu kendisini meşgul ediyordu. Fakat komayı geçirdikten sonra bu gibi dilekler de artık kalmamıştı.

Türkiye'de cumhuriyet rejimini kuran Atatürk, onu on beş yaşına getirmişti. Onbeşinci yıl dönümünü, hastalığının en ızdıraplı günlerini yaşarken idrak etti. Bu yıl dönümü, hatıralarımın en acısını teşkil eder. İstanbul şehri, bu töreni kutlamak için büyük hazırlıklar yapıyordu. Bunlardan bizim görebildiğimiz, Sarayburnun'daki su ve ışık tertipleri fevkalâde olmuştu.

Atatürk, "Cumhuriyetin onbeşinci yıl nutku» üzerinde meşgul olmuştu. Fakat 29 Ekim gününü İstanbul'da geçirmeye mecbur kaldı. O gün, sakin ve ızdıraplı idi. Düşüncelerinin çeşitli ve derin olduğu alındaki hareketlerden anlaşılıyordu. Saray önünden vapurla geçen gençlik kafilesinin coşkun gösterilerine, O, odasının penceresine doğru konulmuş sandalyesinden bakarak mukabele edebilmiş ve göz hareketleriyle mütehasıs olduğunu belli etmiştir. Fakat maddî ve manevî ızdırabın bir insan üzerindeki en hazin alâmetlerini, ben o gün büyük bir teessürle Atatürk'ün şahsında görmüştüm.

Nihayet, 6 Kasım Pazar günü kendisine hatırını sorarken kalkmak, yatağında doğrulmak istedi, yardım ettim : " Daha iyisiniz değil mi ,, dedim. Zayıf omuzları çok takatsiz idi. Yalnız elleri bu umumî zafiyet içinde bozulmamıştı. Değişmeyen bir de gözlerindeki canlılık ve bakışı idi. Sualime "Evet daha iyiyim ve iyi olacağım,, diye mukabele etti ve yanında bulunanlarla beraber bana da elini uzatarak öptürdü. İşte, bu elini öpmek son olmuştu. Ölüm ile neticelenen komaya, 8 Kasım Salı günü akşam üzeri girmiş ve bir daha ayılmamıştır.

Tabiatın ezeli kanununa boyun eğen Atatürk, hastalığının en ağır devrelerinde dahi, iyilikten bahsetmiş, devlet ve millet işleriyle meşgul olmuş ve daima olduğu gibi, müsbet konuşmuş ve etrafına emniyet telkin etmek istemiştir.

. Onun kurduğu Türk devleti, bugün yirmi yedi yaşını doldururken, aziz hatırasını anar, milleti ve bütün dünya milletleri için beslediği ümitlerin, temenni ettiği iyiliklerin gerçekleşmesini Tanrıdan dilerim.